

HET ONDERZOEK DIALECTZINSBOUW

Marc van Oostendorp

“Het veldwerk voor ons onderzoek vond ik niet altijd even leuk”, zegt de Rotterdamse Marjo van Koppen. “Het was de hel”, verduidelijkt Jeroen van Craenenbroeck uit Wambeek (in Vlaams-Brabant). Ze lachen allebei: zo erg was het nu ook weer niet. De komende maanden promoveren ze op hun proefschriften over de zinsbouw van Nederlandse dialecten.

In het kader van het project *Syntactische Atlas van Nederlandse Dialecten* (SAND) trokken de afgelopen jaren ongeveer tien onderzoekers heel Nederland en Vlaanderen door. Voor het eerst legden zij overal heel precies vast hoe zinnen worden gemaakt. Volgend voorjaar verschijnt het eerste deel van de atlas. Van Koppen en Van Craenenbroeck werden in 2000 aangetrokken om mee te werken aan het SAND-project. Ze raakten bevriend, schreven samen enkele artikelen en gaven lezingen in binnen- en buitenland. Aan die samenwerking komt nu een voorlopig einde. Van Koppen gaat werken aan de Universiteit Utrecht, en Van Craenenbroeck is inmiddels in dienst bij de Katholieke Universiteit Brussel.

Biljartstoot

De onderzoekers trokken langs honderden plaatsen in Nederland en België om overal een lange vragenlijst door te werken met sprekers van het plaatselijke dialect. De meesten werkten graag mee. Slechts één keer kwam Van Craenenbroeck iemand tegen die minder enthousiast was. “Toen we halverwege de vragenlijst waren, zei ik bemoedigend: ‘We zijn bijna halfweg!’ ‘Ach,’ zei die man, ‘mijn dag is toch al om zeep.’” Soms moesten de onderzoekers opboksen tegen het vooroordeel dat dialectverschillen alleen nog bestaan in woordbetekenis of uitspraak. “We waren een keer uren bezig geweest met allerlei syntactische subtiliteiten. Aan het eind van het gesprek haalde de informant een

Marjo van Koppen en Jeroen van Craenenbroeck schreven elk een proefschrift over de zinsbouw van Nederlandse dialecten.

briefje uit zijn zak dat hij gemaakt had als voorbereiding. Er stond alleen een woord op dat in die streek gebruikt wordt voor een bepaalde biljartstoot.”

Van Koppen en Van Craenenbroeck hebben een verschillende achtergrond. Van Craenenbroeck groeide thuis op met het plaatselijke dialect. “Maar dat kwam ook wel doordat ik er gevoelig voor was. Mijn zus heeft er bijna niets van opgepikt.” Voor Van Koppen lag dat anders: “Ik heb juist tijdens dit project ontdekt dat ik veel minder standaardtaal sprak dan ik altijd dacht. Ik kan bijvoorbeeld gemakkelijk zeggen: ‘Kijk die koeien eens gek doen.’ Er is ooit een artikelje verschenen waarin werd verteld dat deze constructie voorkwam in Zuid-Hollandse dialecten, maar ik had daar nooit bij stilgestaan. Ik heb nog speciaal met mijn moeder gebeld om te vragen of zij dat ook zo kon zeggen. Dat was zo.”

De onderzoekers waren de afgelopen jaren allebei in dienst van de Universiteit Leiden, en deden hun onderzoek in Nederland. Het onderzoek in Vlaanderen werd uitgevoerd door onderzoekers van de universiteiten van Gent en Antwerpen. Ook collega-onderzoekers van het Meertens Instituut, de Universiteit van Amsterdam en de Fryske Akademy in Leeuwarden werkten mee. Van Craenenbroeck ging wel een paar keer mee met een Vlaam-

se onderzoeker. “In Vlaanderen ging het veldwerk er wat gemoeidelijker aan toe.” “Dat komt misschien doordat de meeste Vlaamse onderzoekers zelf allemaal dialect spraken”, vermoedt Van Koppen.

‘t En duit

Van Craenenbroeck schreef zijn proefschrift over constructies waarin woorden worden weggelaten (dat verschijnsel heet ‘ellipses’). Hij ontdekte bijvoorbeeld dat in veel Vlaamse dialecten, zoals in zijn eigen Wambeeks, op de zin ‘Marie zie Pierre nie geirn’ (‘Marie ziet Pierre niet graag’) geantwoord kan worden met ‘Jou, ze duut’, waarbij in het antwoord het gezegde *ziet Pierre wel graag* wordt weggelaten, of vervangen door het woordje *duut*. Dat lijkt een beetje op het Engelse ‘Yes, she does.’

Toch zijn er ook verschillen met het Engels, ontdekte Van Craenenbroeck. Op de bewering ‘Dui stonj drou mann inn of’ (‘Er staan drie mannen in de tuin’) zeg je in het Wambeeks niet het meervoudige ‘Dui en doenj’ (‘Er doen niet’), maar een enkelvoudig ‘t En duit’ (‘Het doet niet’). In het Engels zou je wel degelijk zeggen ‘No, there aren’t’, met een werkwoord in de meervoudsvorm. Wat de verschillen precies zijn, probeerde Van Craenenbroeck zo goed mogelijk op te tekenen en te analyseren.

Van Koppens onderzoek richtte zich juist op woordjes en woord-

Foto: Marc van Oostendorp

deeltjes die in dialecten worden toegevoegd waar je ze in de standaardtaal niet zou zeggen. Haar onderzoek ging onder andere over zinnen zoals de volgende (in het dialect van Tegelen):

- Ich denk des doow kums.
(‘Ik denk dat jij komt.’)

In deze zin wordt de betekenis ‘jij’ maar liefst drie keer uitgedrukt. In dit dialect gebeurt dat door het voornaamwoord *doow* en de verbuigings-*s* op het werkwoord *kum*. Daarnaast heb je in het Tegelens (en veel andere Nederlandse dialecten) ook nog het verbogen voegwoord *des*. In de zin ‘Ich denk det heej kumt’ heeft het voegwoord een andere vorm: *det*.

Verrassend subtiel

Die vervoegde voegwoorden zijn uniek voor de Nederlandse en Duitse dialecten: in andere talen vind je ze niet, maar in ons taalgebied duiken ze op allerlei plaatsen op. Vaak is de uitgang van het voegwoord hetzelfde als die van het werkwoord – een *s*. Maar soms ook niet. Zo ontdekte Van Koppen dat je in het Tegelens dialect ook zinnen zegt als:

- Ich denk des doow en ich ôs treffe. (‘Ik denk dat jij en ik elkaar tegenkomen.’)

Het voegwoord wordt hier vervoegd naar het woordje dat er onmiddellijk naast staat (*doow*), maar het werkwoord krijgt een

meervoudsuitgang omdat het onderwerp van de zin “doow en ich” is (‘jij en ik’). De subtiliteit van dialectgrammatica’s blijkt verrassend groot.

Dat is ook precies de reden dat Van Koppen en Van Craenenbroeck blij zijn dat ze aan het SAND-onderzoek hebben meegegaan. “De standaardtaal is al lang genoeg bestudeerd. Over bijna elke interessante constructie zijn al vier of vijf publicaties verschenen. Het is moeilijk daar nog iets aan toe te voegen.” Voorlopig zijn beide onderzoekers van plan bij het onderwerp te blijven. Van Koppen begint in Utrecht met een nieuw onderzoek naar dialectvariatie. “Ik heb zelfs alweer zin in het veldwerk.”

TAALTEST

Taaladviesdienst

A. Test uw spellingkennis

1. a. dvd-videorecorder
b. dvd-/videorecorder
c. dvd/videorecorder
2. a. gauwe ouwe
b. gouden ouwe
c. gouwe ouwe

3. a. nasi
b. nassi
c. nassie

4. a. t shirt
b. T-shirt
c. t-shirt

5. a. voilière
b. volièrre
c. voliëre

6. a. Zwarte Piet
b. Zwartepiet
c. zwartepiet

B. Vergroot uw woordenschat

1. *gneis*
a. gemeen
b. steensoort
c. verborgen

2. *gnocchi*
a. bacteriën
b. pastasoort
c. schelpdieren

3. *gnome*

- a. dwerg
b. zedenspreuk
c. zonnewijzer

4. *gnomon*

- a. dwerg
b. zedenspreuk
c. zonnewijzer

C. Zoek de fouten

1. Als mijn vriend boodschappen doet, zit de kar in no-time vol met spullen zoals bijvoorbeeld rodekool, witte kool, sterke drank en groene zeep.
2. Vorige week hebben we in de open lucht onder de blauwe regen niet alleen het openhaardhout, maar ook ondermeer het oudpapier en het grofvuil opgestookt; de hele boel stond in lichterlaaie.

D. Extra

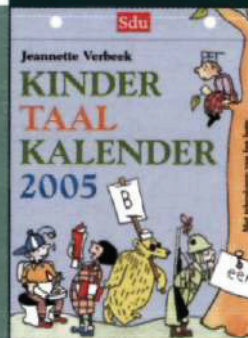
Wat is de oudste Nederlandse betekenis van het woord *talent*?

- a. weegschaal
b. geldsom
c. gave

De antwoorden vindt u op pagina 329 van dit nummer.

(advertentie)

Nieuw Kindertaalkalender 2005

Redactie: Jeannette Verbeek,
geïllustreerd door Jan Jutte
ISBN: 90 12 10089 5

Normale prijs: € 12,95

Actieprijs: € 10,-

Onze uitgaven zijn verkrijgbaar
in de boekhandel.

Voor de kinderen tussen 8 en 12 jaar van alle tevreden gebruikers van de succesvolle *Onze Taal Taalkalender* is er nu de *Kindertaalkalender*! Leuk voor op je slaapkamer, aan de keukentafel, in de klas of ... op de wc. Elke dag een interessante vraag, een uitdaging, een leuk weetje, een grap, een opdracht of een puzzel over alles wat met taal te maken heeft. Tekeningen van de bekende kinderboekillustrator Jan Jutte vrolijken de kalender op.

Met de *Kindertaalkalender* zijn jonge taalliefhebbers het hele jaar zoet!

Haal nu als lezer van *Onze Taal* de *Kindertaalkalender* 2005 bij de boekhandel met € 2,95 korting met de kortingsbon op de achterkant van de adresdrager van dit nummer.

Leuk als Sinterklaascadeau!

Meer informatie over onze uitgaven vindt u op www.sdu.nl

www.sdu.nl

toonaangevend in taal **Sdu** UITGEVERS